

УДК 336.14:332

**Рябушка Л.Б.***кандидат економічних наук,  
доцент кафедри фінансів**Навчально-наукового інституту бізнес-технологій «УАБС»  
Сумського державного університету***Мерщій Б.Є.***студент**Навчально-наукового інституту бізнес-технологій «УАБС»  
Сумського державного університету*

## **ВПЛИВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ТЕРИТОРІЇ**

У статті вдосконалено теоретико-методологічні підходи до оцінки рівня фінансової децентралізації та її впливу на соціально-економічний розвиток території. Розрахована кількісна міра впливу окремих показників фінансової децентралізації на рівень соціально-економічного розвитку. Запропоновано універсальний результуючий показник соціально-економічного розвитку території.

**Ключові слова:** фінансова децентралізація, соціально-економічний розвиток, територія, інтегральний показник, бюджет.

### **Рябушка Л.Б., Мерщій Б.Є. ВЛИЯНИЕ ФИНАНСОВОЙ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ НА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ТЕРРИТОРИИ**

В статье усовершенствованы теоретико-методологические подходы к оценке уровня финансовой децентрализации и ее влияния на социально-экономическое развитие территории. Рассчитана количественная мера влияния отдельных показателей финансовой децентрализации на уровень социально-экономического развития. Предложен универсальный результирующий показатель социально-экономического развития территории.

**Ключевые слова:** финансовая децентрализация, социально-экономическое развитие, территория, интегральный показатель, бюджет.

### **Ryabushka L.B., Mershchii B.E. THE INFLUENCE OF FINANCIAL DECENTRALIZATION ON SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE TERRITORY**

This article improved theoretical and methodological approaches to assessing the level of financial decentralization and its influence on socio-economic development of the territory. We calculated the effect of individual financial decentralization indicators to the level of socio-economic development. We proposed the universal socio-economic development indicator of the territory.

**Keywords:** financial decentralization, socio-economic development, territory, integral indicator, budget.

**Постановка проблеми.** Проблема фінансової децентралізації інститутів місцевого самоврядування є особливо актуальною сьогодні, коли реформу місцевого самоврядування визнано одним із ключових напрямів стратегічного розвитку держави взагалі. Однак протягом усього часу незалежності України виникали пропозиції реформування адміністративно-територіального устрою, що були фактично безрезультатними, оскільки головна мета реформування місцевого самоврядування – підвищення рівня соціально-економічного розвитку країни – не була досягнута.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Вирішення проблем соціально-економічного розвитку територій тісно взаємопов'язане з необхідністю проведення фінансової децентралізації, оскільки це напрямки взаємопов'язані процеси. Перш за все, постає практичне завдання у здійсненні теоретичного аналізу відповідних категорій. Питаннями дослідження фінансової децентралізації займалися багато як закордонних [1; 2], так і вітчизняних науковців [3–9].

**Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.** Віддаючи належне наявним науковим доробкам зазначених учених з окресленої проблематики, зазначимо, що недостатньо дослідженим залишається питання оцінки впливу фінансової децентралізації на соціально-економічний розвиток територій.

У сучасній літературі є досить багато підходів до розуміння поняття «фінансова децентралізація», які передбачають розподіл функцій, прав, повноважень та фінансових ресурсів між різними рівнями управління [3–9]. Об'єктивно фінансова децентралізація

ґрунтується на правових, економічних та фінансових відносинах, що виникають у процесі суспільного відтворення на основі концепції фінансової та соціальної стабільності держави. Тому під час формування авторського розуміння категорії «фінансова децентралізація» як інструмента соціально-економічного розвитку територій запропоновано виходити з таких положень його розуміння: система передачі повноважень від державного рівня управління на місцевий з одночасним забезпеченням відповідних дохідних джерел за місцевими бюджетами з метою соціально-економічного розвитку територій. Відповідно робоча гіпотеза дослідження полягає в тому, що фінансова децентралізація збільшить можливість місцевого самоврядування виконувати необхідні функції за наявності власної матеріально-фінансової бази.

**Метою статті** є вдосконалення методичних підходів до оцінювання впливу фінансової децентралізації на соціально-економічний розвиток територій.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Отже, постає практична необхідність у з'ясуванні реального рівня фінансової децентралізації в Україні та оцінки впливу окремих показників фінансової децентралізації на соціально-економічний розвиток територій. Критерієм оцінювання фінансової децентралізації обрано методикою побудови інтегрального показника як найбільш доречно. У якості об'єктів дослідження рівня фінансової децентралізації було обрано місцеві бюджети обласних центрів України, які є своєрідними індикаторами стану соціально-економічного розвитку територій. Модель оцінки рівня фінансової децентралізації представлена на рис. 1.

Слід зазначити, що у зв'язку з відсутністю регіональної статистики неможливо було провести розрахунки рівня фінансової децентралізації територій за 2014 р. Тому для дослідження був обраний часовий період 2010–2013 рр., що відзначався відносною політичною, економічною та фінансовою стабільністю в державі, на протипагу 2014 р. та 2015 р., які пов'язані з наявністю суттєвих негативних явищ та загроз соціально-економічному розвитку держави та її територій. Статистичними джерелами для проведення розрахунків стали дані Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень [10] та Державна служба статистики України [11].

Розраховані інтегральні показники рівня фінансової децентралізації за період 2010–2013 рр. у розрізі місцевих бюджетів обласних центрів України представлено у табл. 1. Отже, отримані результати оцінки рівня фінансової децентралізації такі. Стабільно високим рівнем фінансової децентралізації вирізнялася столиця України – м. Київ. Стабільно задовільний рівень фінансової децентралізації мали місцеві бюджети міст Тернопіль, Черкаси та Рівне. Позитивну тенденцію до покращення рівня фінансової децентралізації мали міста Житомир, Запоріжжя, Кіровоград, Луцьк, Одеса, Суми, Харків, Чернігів.

Негативну тенденцію до зменшення рівня фінансової децентралізації мало м. Дніпропетровськ. Інші міста чіткої тенденції зміни рівня фінансової децентралізації не виявляли. Розмах асиметрії рівня фінансової децентралізації в обласних центрах достатньо великий, крім того, він мав тенденцію до збільшення, що підкреслює поляризацію соціально-економічного розвитку територій.

Середній інтегральний показник фінансової децентралізації представлено в табл. 2. Отримані результати свідчать про те, що за підсумками аналізованого періоду 14 місцевих бюджетів обласних центрів України знаходилися на низькому рівні фінансової децентралізації (міста Чернігів, Дніпропетровськ, Житомир, Івано-Франківськ та ін.), що породжено низкою проблем, таких як: низька автономія за доходами; низький рівень доходів населення; зростаюча частка міжбюджетних трансфертів.

Ще 10 міст мали задовільний рівень фінансової децентралізації (Донецьк, Львів, Миколаїв та ін.). У межах середнього та зростаючого рівнів не знаходилося жодне з міст. Беззаперечним лідером серед міст України за рівнем фінансової децентралізації був Київ, оскільки місцевий бюджет столиці України має значний обсяг власних доходних джерел, великі значення індексу податкоспроможності. Результати відобразили значну диференціацію рівня фінансової децентралізації між лідером – м. Київ та іншими обласними центрами, що привело не лише до економічних проблем регіонального розвитку, а й до підвищення соціальної напруги в суспільстві.

З метою виявлення структурних зрушень і контролю тенденції порівняти наочно результати оцінки рівня фінансової децентралізації територій можливо за допомогою пелюсткової діаграми за 2010 р. та 2013 р (див. рис. 2). У цілому рівень фінансової децентралізації місцевих бюджетів міст обласного значення України підвищився, проте наявні тенден-

<b>Етап 1. Систематика показників фінансової децентралізації</b>	
частка загальних доходів місцевого бюджету в ВРП регіону; частка загальних витраток місцевого бюджету в ВРП регіону; частка трансфертів в загальних доходах місцевого бюджету; частка трансфертів в загальних видатках місцевого бюджету; частка податкових надходжень в загальних доходах місцевого бюджету; частка неподаткових надходжень в загальних доходах місцевого бюджету; частка трансфертів місцевого бюджету у ВРП; коефіцієнт автономії за доходами; коефіцієнт автономії за видатками; індекс податкоспроможності; коефіцієнт податкових зусиль.	
<b>Етап 2. Розподіл показників на стимулятори та дестимулятори</b>	
<b>Етап 3. Проведення нормалізації показників</b>	
$a_{ij}^{s/d} = \frac{x_{ij} - \min\{x_{ij}\}}{\max\{x_{ij}\} - \min\{x_{ij}\}}$ $a_{ij}^d = \frac{\max\{x_{ij}\} - x_{ij}}{\max\{x_{ij}\} - \min\{x_{ij}\}}$	де $a_{ij}^s, a_{ij}^d$ – нормалізоване значення ряду для стимуляторів і дестимуляторів; $x_{ij}$ – поточне значення ряду; $\max\{x_{ij}\}$ – максимальне значення ряду; $\min\{x_{ij}\}$ – мінімальне значення ряду
<b>Етап 4. Розрахунок інтегрального показника фінансової децентралізації</b>	<b>Етап 5. Розрахунок середнього інтегрального показника фінансової децентралізації</b>
$Dy_i = \sqrt[n]{a_{1j}^{s/d} * a_{2j}^{s/d} * \dots * a_{nj}^{s/d}}$	$Dt = \sum_{i=1}^n Dy_i / n$
де, $Dy_i$ – інтегральний показник фінансової децентралізації для мікрорівня; $a_{1j}^{s/d} \dots a_{nj}^{s/d}$ – нормалізовані значення показників; $n$ – кількість показників; $Dt$ – середній інтегральний показник фінансової децентралізації за весь аналізований період	
<b>Етап 6. Ранжування за рівнем фінансової децентралізації на основі визначених діапазонів інтервалів</b>	
Ширина інтервалу: $h = \frac{X_{max} - X_{min}}{m}$	Визначення кількості груп $m=1+3.322\log(n)$
де, $X_{max}$ та $X_{min}$ – найбільше та найменше значення ознаки; $m$ – число інтервалів; $n$ – обсяг досліджуваної сукупності	

Рис. 1. Модель оцінки рівня фінансової децентралізації

ції збереглися, оскільки фінансова децентралізація обласних центрів залишилася на низькому або задовільному рівні, крім м. Києва. Тому і виникла економічно зумовлена необхідність впровадження реальної реформи міжбюджетних відносин.

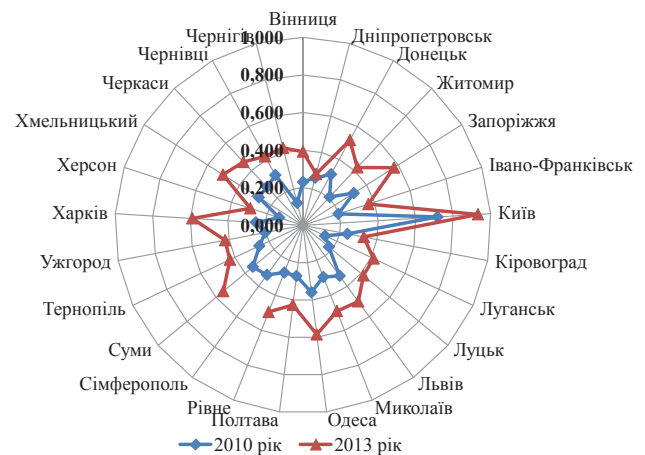


Рис. 2. Графічне зображення рівня фінансової децентралізації в обласних центрах України

Безперечно всі економічні реформи мають за мету покращення рівня соціально-економічного розвитку території в цілому. Зважаючи на те, що децентралізація є важливою складовою частиною збільшення темпів економічного розвитку, наступним кроком нашого дослідження є відбір найбільш значущих показників фінансової децентралізації, що впливатимуть на рівень соціально-економічного розвитку території. Беручи до уваги вищезазначене, проаналізовано вплив показни-

ків фінансової децентралізації на соціально-економічний розвиток територій, саме обласних центрів України. Якщо розглядати кореляційну залежність обраних показників та результативної ознаки (ВРП на душу населення), то найбільший вплив на валовий регіональний продукт на душу населення в 2010 р. мали наступні показники: індекс податкоспроможності, частка загальних видатків місцевого бюджету у ВРП, частка загальних доходів місцевого бюджету у ВРП, коефіцієнт податкових зусиль та частка трансфертів в загальних доходах місцевого бюджету. Узагальнено отримані результати за 2010–2013 рр. у табл. 3.

Таблиця 1  
Характеристика рівня фінансової децентралізації місцевих бюджетів обласних центрів (Dyі) за період 2010–2013 рр.

Місто	Інтегральний показник фінансової децентралізації місцевих бюджетів							
	2010	рівень	2011	рівень	2012	рівень	2013	рівень
Вінниця	0,23	Н	0,25	З	0,30	Н	0,39	Н
Дніпропетровськ	0,26	З	0,22	Н	0,29	Н	0,28	Н
Донецьк	0,31	З	0,41	С	0,45	З	0,52	З
Житомир	0,21	Н	0,23	З	0,42	З	0,42	З
Запоріжжя	0,32	З	0,43	С	0,57	С	0,57	С
Івано-Франківськ	0,20	Н	0,23	З	0,38	Н	0,37	З
Київ	0,72	В	0,70	В	0,89	В	0,93	В
Кіровоград	0,24	Н	0,19	Н	0,33	Н	0,33	З
Луганськ	0,13	Н	0,21	Н	0,43	З	0,42	Н
Луцьк	0,18	Н	0,16	Н	0,32	Н	0,42	З
Львів	0,33	З	0,32	З	0,39	Н	0,50	З
Миколаїв	0,30	З	0,32	З	0,49	Н	0,49	З
Одеса	0,36	З	0,40	С	0,56	С	0,58	С
Полтава	0,27	З	0,32	З	0,40	Н	0,43	З
Рівне	0,27	З	0,27	З	0,48	З	0,50	З
Сімферополь	0,33	З	0,31	З	-	-	-	-
Суми	0,35	З	0,38	С	0,55	С	0,55	С
Тернопіль	0,26	З	0,27	З	0,49	З	0,43	З
Ужгород	0,21	Н	0,33	З	0,38	Н	0,42	З
Харків	0,25	З	0,35	С	0,58	С	0,59	С
Херсон	0,13	Н	0,19	Н	0,47	З	0,29	Н
Хмельницький	0,28	З	0,23	З	0,36	Н	0,50	З
Черкаси	0,28	З	0,29	З	0,51	З	0,46	З
Чернівці	0,31	З	0,27	З	0,55	С	0,42	З
Чернігів	0,12	Н	0,11	Н	0,39	Н	0,43	З
Розмах асиметрії	0,59	-	0,59	-	0,60	-	0,65	-

де Н – низький; З – задовільний; С – середній; ЗР – зростаючий; В – високий

Найбільший позитивний вплив на соціально-економічний розвиток територій мав індекс податкоспроможності та коефіцієнт податкових зусиль, проте за аналізований період їх вплив мав тенденцію до спаду. Також значний позитивний вплив на соціально-економічний розвиток обласних центрів справили частка загальних доходів та частка загальних видатків місцевих бюджетів у ВРП, що пояснюється важливістю реалізації принципу субсидіарності та відповідної доходної бази місцевих бюджетів для здійснення запланованих повноважень місцевих органів влади. Негативний вплив, як раніше зазначалось, на рівень соціально-економічного розвитку обласних центрів здійснювали міжбюджетні трансферти, при цьому частка трансфертів місцевих

бюджетів у ВРП, навпаки, мала позитивний вплив на соціально-економічний розвиток територій.

Таблиця 2  
Групування обласних центрів за рівнем фінансової децентралізації (Dt)

Рівень фінансової децентралізації	Інтервал інтегрального показника	Місцевий бюджет
Низький	0,262; 0,371	міста Чернігів, Дніпропетровськ, Луцьк, Херсон, Кіровоград, Вінниця, Івано-Франківськ, Луганськ, Сімферополь, Житомир, Ужгород, Хмельницький, Полтава, Тернопіль
Задовільний	0,371; 0,481	міста Рівне, Львів, Черкаси, Чернівці, Миколаїв, Донецьк, Харків, Суми, Запоріжжя, Одеса
Середній	0,481; 0,590	-
Зростаючий	0,590; 0,699	-
Високий	0,699; 0,809	м. Київ

**Висновки.** Сьогоднішні реалії вказують на те, що інститути місцевого самоврядування перебувають в кризовому стані, що яскраво визначається погіршенням рівня соціально-економічного розвитку територій. Одним із ключових пріоритетів реформування держави задля перспектив вступу до Європейського Союзу є реформа адміністративно-територіального устрою, що має базуватися на фінансовій децентралізації задля забезпечення територій оптимальним обсягом фінансових ресурсів, необхідних для соціально-економічного розвитку. Запропонований науково-методичний підхід до оцінки рівня фінансової децентралізації дає змогу системно проаналізувати бюджети різних рівнів з погляду рівня їх фінансової децентралізації. Перевагою запропонованого підходу є простота індексного методу, використання показників стимуляторів та дестимуляторів, наявність зручної нормалізації показників; можливість узагальнення результатів за період за допомогою середнього інтегрального показника фінансової децентралізації; можливість ранжування за діапазонами інтервалів.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Boex J. Fiscal Decentralization and Intergovernmental Finance Reform as an International Development Strategy / J.Boex // IDG Working Paper. – 2009. – № 6. – Р. 23–27.
- Bird R. Fiscal Decentralization in developing countries, an overview / R. Bird, V. Francois. – New York: Cambridge University Press, 1998. – 67 p.
- Бікадорова Н. Фінансова децентралізація місцевого самоврядування / Н. Бікадорова // Економічний вісник Донбасу. – 2010. – № 2. – С. 145–150.
- Воронкова В. Регіонально-адміністративний менеджмент: [навч. посібник] / В. Воронкова. – К.: Професіонал, 2008. – 542 с.
- Павлюк Н. Реформа місцевого самоврядування та процеси децентралізації в Україні: соціально-економічний аспект / Н. Павлюк // Науковий вісник. – 2014. – Вип. 14: Демократичне врядування». – С. 14–29.
- Рябушка Л. Фінансова децентралізація: нові виміри регіонального розвитку / Л. Рябушка // Пріоритетні напрями регіональної політики в економічній сфері (розвиток галузей та регіонального виробництва, бюджетне регулювання та фінансування): колективна монографія / за ред. Т. Журавльової. – Павлоград: АРТ Синтез, 2014. – Т. 1 – С. 267–278.
- Рябушка Л. Децентралізація місцевого самоврядування: проблеми України та зарубіжний досвід / Л. Рябушка // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 36. – С. 126–139.

Таблиця 3

**Вплив показників фінансової децентралізації на соціально-економічний розвиток територій України**

2010 рік / ВРП на душу населення						
Індекс податкоспроможності	0,8918	–	–	–	–	–
Частка загальних видатків місцевого бюджету у ВРП	–	0,8001	–	–	–	–
Частка загальних доходів місцевого бюджету у ВРП	–	–	0,7930	–	–	–
Коефіцієнт податкових зусиль	–	–	–	0,7878	–	–
Частка трансфертів в загальних доходах місцевого бюджету	–	–	–	–	–	–0,6707
2011 рік / ВРП на душу населення						
Індекс податкоспроможності	0,7585	–	–	–	–	–
Частка загальних видатків місцевого бюджету у ВРП	–	0,7776	–	–	–	–
Частка загальних доходів місцевого бюджету у ВРП	–	–	0,7682	–	–	–
Коефіцієнт податкових зусиль	–	–	–	0,6743	–	–
Частка трансфертів в загальних доходах місцевого бюджету	–	–	–	–	–	–0,3775
2012 рік / ВРП на душу населення						
Індекс податкоспроможності	0,6223	–	–	–	–	–
Частка загальних видатків місцевого бюджету у ВРП	–	0,8167	–	–	–	–
Частка загальних доходів місцевого бюджету у ВРП	–	–	0,8085	–	–	–
Коефіцієнт податкових зусиль	–	–	–	0,5894	–	–
Частка трансфертів в загальних доходах місцевого бюджету	–	–	–	–	–	–0,279
Частка трансфертів місцевого бюджету у ВРП	–	–	–	–	–	0,605
2013 рік / ВРП на душу населення						
Індекс податкоспроможності	0,6089	–	–	–	–	–
Частка загальних видатків місцевого бюджету у ВРП	–	0,8270	–	–	–	–
Частка загальних доходів місцевого бюджету у ВРП	–	–	0,8225	–	–	–
Частка трансфертів місцевого бюджету у ВРП	–	–	–	0,8073	–	–
Частка трансфертів в загальних доходах місцевого бюджету	–	–	–	–	–	–0,384
Коефіцієнт податкових зусиль	–	–	–	–	–	0,450
Кількість територій (обласних центрів) України	25					

8. Сорокина Т. Оценка финансово-бюджетной устойчивости муниципальных образований / Т. Сорокина // Известия Иркутской государственной экономической академии (БГУЭП). – 2011. – № 5. – С. 35–40.
9. Усков И. Оценка налогового потенциала территорий в условиях реформирования местных финансов / И. Усков // Финансы, банки, инвестиции: научный вестник. – 2010. – № 3. – С. 16–24.
10. Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ibser.org.ua>.
11. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.